

ВИБРАНІ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ РОБІТНИКІВ У КОНТЕКСТІ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

На даний час в Україні відбувається активний розвиток соціальної роботи як окремого напрямку наукових досліджень та самостійної сфери професійної діяльності. Можна стверджувати, що завершено перший етап цього процесу — сформовано необхідну нормативно-правову базу, розроблено науково-дидактичне забезпечення, триває підготовка фахівців різних освітньо-кваліфікаційних рівнів, постійно розширюється кількість спеціалізацій, розробляється і вдосконалюється навчально-методичне забезпечення, на базі провідних для цього напрямку ВНЗ сформовано відповідні наукові школи.

Водночас залишається невирішеними чимало проблем. На тепер усе ще недостатньо дослідженими є питання формування змісту освіти соціальних працівників різних освітньо-кваліфікаційних рівнів відповідно до стандартів, сутнісних характеристик професійної готовності, потребує вдосконалення методична основа її формування [3, с. 56]. Розпочався перехід до дворівневої системи вищої освіти, що також потребує внесення коректив у нормативну та навчальну документацію. Зміни у соціальній політиці держави, нормативно-правовому забезпеченні цієї сфери професійної діяльності, досвід практичної діяльності соціальних служб та громадських об'єднань — усе це потребує адекватного й оперативного відображення в навчально-методичному забезпеченні навчального процесу, врахування у практичній підготовці майбутніх фахівців цієї сфери.

Однією з актуальних теоретичних проблем залишається вдосконалення змісту освіти соціальних працівників різних освітньо-кваліфікаційних рівнів. Хоча це питання постійно перебуває в полі зору дослідників і доволі активно обговорюється у науково-педагогічній літературі [1; 2; 4; 5], однак проблема спрямованості професійної підготовки саме соціального робітника, дещо випадає із широкої загальної дискусії. На нашу думку цілком безпідставно. Слід мати на увазі, що ефективність функціонування системи соціальних служб в Україні значною мірою визначається рівнем підготовки саме соціального робітника. Саме від його роботи залежать якість, обсяг, своєчасність надаваних послуг, а значить і ступінь задоволення різних груп клієнтів отриманою соціальною допомогою.

Метою статті є аналіз вибраних питань змісту підготовки соціального робітника крізь призму підготовки фахівців цього напрямку в деяких зарубіжних країнах та розробка рекомендацій щодо її вдосконалення.

Соціальна робота в Україні почала розвиватися значно пізніше ніж в інших європейських країнах, США чи Канаді. Тому досвід цих країн багато в чому для нас є цінним і повчальним. З іншого боку, на цю сферу професійної діяльності важливий вплив мають національні традиції благодійності, ментальність певного етносу, особливості реалізації соціальної політики та реалії суспільного життя. Саме у діалектичній єдності цих чинників мала би формуватися вітчизняна модель соціальної роботи.

Для соціальної роботи як і для інших професій типу «людина-людина», надзвичайно важливим є особистісні якості майбутнього фахівця. Зважаючи на це, у багатьох країнах діє добре розбудована система допрофесійної і початкової професійної підготовки (США, Великобританія, Франція). Дуже часто така підготовка здійснюється шляхом участі у волонтерській діяльності, або у процесі роботи помічником соціального працівника. У деяких країнах (Велика Британія) ця підготовка має багаторівневу структуру. У процесі такої діяльності претендент має змогу професійно самовизначитися, а фахівці об'єктивно

оцінити ступінь його придатності до цього виду діяльності. Документально оформлені результати такої діяльності враховуються при вступі претендента у вищі навчальні заклади, а в деяких країнах (Німеччина) вони є обов'язковими [7, с. 257]. На жаль, наразі в Україні відсутня система попередньої оцінки професійної придатності кандидатів для виконання функцій соціального працівника. Наприклад, результати волонтерської діяльності жодним чином не беруться до уваги при зарахуванні на навчання.

Якщо говорити про професію соціального робітника, то завдання з його підготовки покладені на заклади професійно-технічної освіти. З цією метою розроблено державний стандарт [6], який уніфікує професійну складову змісту освіти (загальноосвітня складова нормується змістом Державного стандарту загальноосвітньої середньої школи). Жодних вимог до особистісних рис майбутнього соціального робітника стандарт не висуває.

Як впливає з аналізу кваліфікаційних вимог до фахівця на освітньо-кваліфікаційному рівні «соціальний робітник», вони здебільшого зводяться до обов'язків молодшої медичної сестри (при чому з виразним акцентом на роботі з людьми похилого віку) та кухаря. На підготовку саме до таких видів діяльності типовим навчальним планом відводиться більше 60 % бюджету навчального часу циклу професійно-теоретичної підготовки. Зважаючи на процес інтенсивного старіння населення у цілому світі, в тому числі і в Україні, такий напрям спеціалізації соціального робітника не викликає суттєвих заперечень. Очевидно, що в найближчій перспективі люди похилого віку стануть домінуючою групою клієнтів у структурі реципієнтів соціальних послуг. Однак, на нашу думку, не можна зводити процес підготовки соціального працівника лише до цього напрямку, оскільки таким чином штучно звужуються його функціональні можливості. Слід пам'ятати, що функції соціального працівника в країнах європейської спільноти, а також Канаді та США спрямовані на надання необхідної допомоги та підтримки доволі широкому колу інших категорій споживачів соціальних послуг (неповносправні діти та дорослі, діти-сироти, дезадаптована молодь, узалежені від психоактивних речовин (тютюнопаління, алкоголізм, наркоманія) та від процесів (азартні ігри, інтернетоголізм, шопоголізм і ін.), дисфункційні сім'ї, особи в кризових станах тощо).

Не зовсім зрозумілою є посилена підготовка соціального робітника до виконання функцій молодшого медичного працівника. Зокрема, діючим стандартом професійно-технічної освіти з цієї професії передбачено вивчення двох предметів для реалізації цього напрямку — «Догляд за хворими» (125 год.) і частково «Фізіологія людини, санітарія і гігієна» (52 год.). Тут учнів ознайомлюють із захворюваннями усіх основних систем організму, причинами їх виникнення, симптомами, лікуванням, можливими ускладненнями. Доволі ґрунтовано вивчаються питання хірургічних інфекцій, їх профілактики, накладання різних видів пов'язок; основи фармакології, лікарські препарати та форми; надання першої допомоги при опіках, обмороженнях, електротравмах. З точки зору пізнавального розвитку особистості фахівця така підготовка є педагогічно виправданою. Проблема, однак, полягає в тому, що соціальний робітник як професіонал не має права надавати фахову медичну допомогу, оскільки не має для цього відповідної профільної освіти. Його діяльність зводиться лише до виконання призначень лікаря (видача ліків, виконання певних простих медичних процедур (компреси, банки, гірчичники)), контроль за основними параметрами життєдіяльності підопічного (вимірювання артеріального тиску, температури, частоти дихання) і виклику лікаря у випадку захворювання його клієнта. Підготовка фахівця за таким змістом освіти виправдана, якщо в подальшому він буде навчатися у коледжі чи вищій медичній школі, наприклад, за спеціалізацією медична сестра чи лікар-геріатр. З огляду на це, доцільно привести у відповідність зміст освіти і функціональні обов'язки соціального робітника.

Оскільки державний стандарт професійно-технічної освіти спрямований на підготовку соціального робітника переважно для надання допомоги людям похилого віку, то варто врахувати й наступне. Робота з людьми похилого віку цілком справедливо

вважається однією з найважчих серед професій гуманітарного профілю. Тому фахівці, які працюють з цією категорією клієнтів, мають одержати належну поглиблену спеціальну підготовку, зокрема психолого-педагогічну, особливо в контексті нової для України спеціальності — опікунської педагогіки, адже провідним видом діяльності соціального робітника є опіка над тими категоріями клієнтів, які самостійно, без сторонньої підтримки не можуть реалізувати своїх потреб. У змісті такої підготовки повинні бути відображенні, з одного боку, психологічні проблеми і потреби клієнтів цієї вікової категорії, біофізичні аспекти їх функціонування, уміння налагоджувати комунікацію з ними, особливості надання різних видів допомоги і підтримки. З іншого боку, тут мають бути присутні елементи профілактики професійного «вигорання» при роботі з таким непростим контингентом, тренінгу власної психологічної стійкості та ін. Далеко не всі випускники ПТНЗ будуть готові до такого непростого виду діяльності, а тому бажано проводити попередній відбір за певними особистісними якостями, про що згадувалося вище, а також за ступенем мотивованості до такого роду діяльності. Зрозуміло, що на теперішній час будь-який відбір при вступі у заклади ПТНЗ відсутній, а психологічна підготовка у процесі навчання зводиться до єдиного предмету «Професійна етика та психологія спілкування» обсягом 30 год. З огляду на це доцільно посилити психологічну складову змісту освіти, можливо, за рахунок згортання поглибленої медичної підготовки, а також збагатити зміст педагогічної складової за рахунок упровадження навчальних курсів, які стосуються проблем функціонування неповносправної людини в сім'ї, групі та суспільстві. Це питання є особливо актуальним з огляду на розвиток в Україні інклюзивної освіти і створення можливостей для розвитку професії асистента учителя інклюзивної освіти.

Іншим недоліком згаданого документу, на нашу думку, є те, що він готує майбутніх кваліфікованих робітників виключно до роботи в державних структурах соціальної допомоги. Натомість у країнах ЄС та США останнім часом усе більшого значення в процесі надання соціальної допомоги потребує третій сектор (родина, друзі, сусіди, локальна спільнота, недержавні неприбуткові організації). На жаль, у змісті освіти сучасного кваліфікованого соціального робітника цим питанням (уміння використовувати ресурси найближчого соціального оточення, організація взаємодії з недержавними структурами) не надається належної уваги.

Виправити цю ситуацію можна шляхом підбору відповідних баз практики (громадські та релігійні організації, які активно працюють з неповносправними, дітьми-сиротами, дезадаптованою молоддю і т.п.). Саме таким чином можна ознайомити учнів з різноманітними напрямками і формами роботи майбутнього соціального робітника.

Взагалі слід зазначити, що рівень і обсяг загальнопрофесійної підготовки кваліфікованого робітника за професією «соціальна робота» є вкрай недостатнім. У навчальному плані відсутня низка важливих предметів, які б допомогли майбутньому фахівцю краще сформулювати базову систему професійних знань у галузі соціальної роботи (наприклад «Теоретичні основи соціальної роботи», «Технології соціальної роботи», «Соціальна політика»), побачити перспективи професії, сформулювати власне уявлення про цілі і зміст своєї майбутньої роботи, допомогли б подальшому професійному самовизначенню. Окрім цього, зміст тих предметів, які викладаються згідно зі стандартом (наприклад «Соціальна робота») зводиться, переважно, до вивчення роботи з обліково-звітною документацією, ознайомлення з нормативами чисельності соціальних працівників у певному типі інституцій та витрат часу на обслуговування клієнтів.

Серйозною проблемою у процесі реалізації програми навчання соціального робітника для закладів ПТНЗ є багаточисельність і різноманітність його функціональних обов'язків серед яких, окрім згадуваних уже функцій молодшої медичної сестри і кухаря, ремонт та прибирання приміщень, облаштування кімнат та приміщень, вишивання, в'язання гачком та спицями, ремонт, зберігання речей, переробка та оновлення старих речей, штопка, догляд за квітами та домашніми тваринами, утримання присадибної

ділянки, заготівля овочів на зиму, санітарно-гігієнічні послуги, забезпечення продуктами харчування, заготівля палива, прання та прасування білизни і одягу, боротьба зі шкідливим комахами та гризунами і т.п.

Очевидно, що далеко не кожен навчальний заклад має присадибну ділянку або володіє виробничою базою і фахівцями для навчання проводити ремонт приміщень. Деякі з цих функцій (наприклад, лікування домашніх тварин) вимагають тривалої спеціалізованої підготовки і не можуть бути професійно реалізовані фахівцем цього профілю і освітнього рівня. Інші (наприклад, забезпечення продуктами харчування або ліками) можуть бути успішно реалізовані шляхом укладання угод з фірмами, що володіють продуктовими супермаркетами або аптеками. Все це вказує на необхідність в удосконалення діючого стандарту професійно-технічної освіти, з часу прийняття якого минуло вже 7 років. Наприклад, у Російській Федерації з моменту запровадження професії «соціальний працівник» у 1991 р. прийнято вже третю редакцію державного освітнього стандарту, причому остання була розроблена на основі компетентнісного підходу.

На нашу думку, можна погодитися на введення спеціалізованої підготовки для роботи з окремими категоріями споживачів на кваліфікаційному рівні «соціальний робітник», однак при цьому слід обов'язково розробити й іншу редакцію освітнього стандарту, яка б не передбачала спеціалізації і була обов'язковою до вивчення для усіх бажаючих здобути цю професію. Взагалі проблема поєднання універсальності і вузької спеціалізації є доволі актуальною для професії соціального працівника. Це, зокрема, пояснюється тим, що за останній час постійно зростає кількість соціальних груп — потенційних реципієнтів соціальної допомоги. Відповідно, слід організувати підготовку фахівців різних освітньо-кваліфікаційних рівнів, які були б готові до нових напрямів роботи.

Висновки. В Україні доцільно розбудовувати власну систему допрофесійної і первинної професійної підготовки за професією «Соціальна робота». Її результативність мали би оцінюватися і враховуватися при прийомі абітурієнтів на навчання у вищі навчальні заклади. Це дозволило б ввести якісні критерії у процес відбору абітурієнтів на спеціальність, заохотило б молодь до більш активної участі у волонтерській діяльності як у державних, так і у різноманітних недержавних громадських структурах.

Зміст професійної освіти на освітньо-кваліфікаційному рівні «соціальний робітник» мав би бути модифікований у напрямі посилення загальнопрофесійної, а також психолого-педагогічної підготовки. Він не повинен зводитися лише до підготовки учнів до роботи з людьми похилого віку й орієнтувати на співпрацю лише з державними структурами. У програмах з окремих предметів мали б знайти відображення особливості роботи з іншими категоріями споживачів соціальних послуг, а також можливості використання «третього» сектору у процесі організації соціальної роботи з різними категоріями споживачів. З цієї метою слід ширше використовувати досвід професійної підготовки зарубіжних країн, реалії розвитку інклюзивної освіти в Україні та створення мережі закладів для роботи з різними категоріями віктимних осіб і груп, які повинні стати новими цікавими базами навчально-виробничої практики майбутніх кваліфікованих соціальних робітників.

Література:

1. Васюта О. Професійне становлення фахівця із соціальної роботи / Олена Васюта // Вісник Чернігівського нац. пед. ун-ту ім. Т.Г.Шевченка. — серія «Пед. науки». — 2010. — С. 122 — 125. Інтернет-ресурс: http://upi.org.ua/publ/profesijne_stanovlennja_fakhivcja_iz_socialnoji_roboti/11-1-0-208 Переглянуто 17.03.2014 р., мова — укр., загол. — з екрану.
2. Карпенко О. Зміст та структура професійної компетентності соціального працівника / О. Карпенко // Соціальна педагогіка: теорія і практика. — 2006. — № 4. — С 54 — 59.
3. Карпенко О.Г. Професійне становлення соціального працівника : Навчально-метод. посібник / Карпенко О.Г. — К. : ДЦССМ, 2004. — 164 с.

4. Мигович І.І. Теоретичні й організаційно-методичні аспекти підготовки фахівців для соціальної роботи // Соціальна робота в Україні на початку ХХІ століття: Проблеми теорії і практики: Матеріали доповідей на Міжнародній науково-практичній конференції 29-31 жовтня 2002 р. — К., 2002. — С.49-58.

5. Поліщук В. Діагностика придатності абітурієнтів до опанування професією соціального педагога // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2002. — № 4. — с. 85 — 96.

6. Професія — Соціальний робітник : ДСПТО 5133.093062-2006. — Код — 5133. — К.: Видання офіційне, 2006. — 58 с. — (Державний стандарт професійно-технічної освіти).

7. Соціальна робота. Підручник / В.А. Поліщук, О.П. Бартош-Пічкач, Н.М. Горішна, Г.В. Лещук, О.Ю. Пришляк / За ред. Н.Г. Ничкало. Тернопіль : ВАТ «ТВПК «Збруч». — 2010. — 330 С.

У статті розглянуто можливі шляхи вдосконалення професійної підготовки соціального робітника в Україні з урахуванням прогресивного зарубіжного досвіду. Головними складовими цього процесу повинні стати створення системи профвідбору та професійного самовизначення претендентів на етапі допрофесійної підготовки, подальше вдосконалення змісту освіти та професійно-практичної підготовки. Акцентується на необхідності розробки і впровадження державного освітнього стандарту нового покоління для цієї професії.

Ключові слова: соціальний робітник, професійна підготовка соціального робітника, соціальна робота.

В статье рассмотрены возможные пути усовершенствования профессиональной подготовки социального работника в Украине с учетом прогрессивного зарубежного опыта. Главными составляющими этого процесса должны стать создание системы профотбора и профессионального самоопределения на этапе допрофессиональной подготовки, дальнейшее усовершенствование содержания образования и профессионально-практической подготовки. Акцентируется на необходимости разработки и внедрения государственного образовательного стандарта нового поколения для этой профессии.

Ключевые слова: социальный работник, профессиональная подготовка социального работника, социальная работа

The article considers possible ways of improvement professional training of social worker in Ukraine on the basis of progressive international experience. Creation of the system of professional selection and professional self-identification of applicants on the stage of pre-professional training, further improvement of the content of education and vocational training should be main components of this process. The author pays attention on the necessity to develop and implement state educational standards for a new generation in this occupation.

Key words: social worker, professional training of social worker, social work.